

Nigde Omer Halisdemir University Journal of Social Sciences Institute

NOHÜSOSBİLD

e-ISSN: 2687-5306 / <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nohusosbil>

Araştırma Makalesi • Research Article

The Greek Society And Guns Founded In The 19th Century Contributions To Church-School Buildings; Urgup Case

19. Yüzyılda Kurulan Rum Cemiyet ve Loncalarının Kilise-Okul Yapılarına Katkıları; Ürgüp Örneği

Aytülü DIRİK¹

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 9 August 2021

Received in revised: 18 November 2021

Accepted: 19 November 2021

Keywords:

Greek Community

Urgup

Church

School

ABSTRACT

In the study, churches and school structures that continued their activities with community support (1872-1909) in Ürgüp, which was an important Greek settlement in the 19th century, are discussed. The unemployment problem experienced in Ürgüp and its surroundings in the 19th century played an important role in the orientation of the Greek people to the big cities. It is known that Greeks migrated from the region to cities such as Kayseri, Mersin and Istanbul in this period. Among these cities, Istanbul was the city that received the most immigration. Greek Orthodox immigrants were adapting to Istanbul in different ways. Communities immigrating from towns and villages were mostly added to the working classes, while immigrants coming from the cities and dealing with trade were included in the merchant and artisan guilds. In this context, immigrants from Ürgüp were included in craftsmen's guilds such as boatmen, grocers, caviar and sherbet sellers. Immigrants belonging to these professions organized, not forgetting their towns, and provided material and moral support for the school and church buildings in the settlement of Ürgüp as philanthropy and education supporters. While contributing to the regional unity with these supports, they also supported the functioning of the Greek community.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 9 Ağustos 2021

Düzeltilme tarihi: 18 Kasım 2021

Kabul tarihi: 19 Kasım 2021

Anahtar Kelimeler:

Rum Cemaati

Ürgüp

Kilise

Okul

ÖZ

Çalışmada 19. yüzyılda önemli bir Rum yerleşimi olan Ürgüp'te cemiyet destekleri (1872-1909) ile faaliyetlerini sürdüren kilise ve okul yapıları ele alınmıştır. 19. yüzyılda Ürgüp ve çevresinde yaşanan işsizlik sorunu Rum halkın büyük şehirlere yönelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde özellikle Kayseri, Mersin, İstanbul gibi büyük kentlere Rumların göç ettikleri bilinmektedir. Bu kentlerden İstanbul en fazla göçü alan şehir konumundadır. Rum Ortodoks göçmenler İstanbul'a farklı yollarla uyum sağlamışlardır. Kasaba ve köylerden göç eden topluluklar daha çok emekçi sınıflara eklenirken, şehirlere gelen ve ticaretle uğraşan göçmenler ise tüccar ve esnaf loncalarına dahil olmaktadır. Bu kapsamda Ürgüp'ten giden göçmenler kayıkçı, bakkal, havayarcı, şerbetçi gibi esnaf loncalarına dahil olmuşlardır. Bu meslek dallarına mensup göçmenler örgütlenerek kasabalarını unutmayarak hayırseverlik ve eğitim destekçisi olarak Ürgüp yerleşimine okul ve kilise yapıları için maddi- manevi destek olmuşlardır. Bu destekler ile bölgesel birliğe katkı sunarken aynı zamanda Rum cemaatinin işleyişine de destek olmuşlardır.

¹ Öğr. Gör., Kapadokya Üniversitesi, Mimari Restorasyon Programı, Nevşehir/Türkiye, ORCID: 0000-0003-1245-3974

GİRİŞ

Çalışmanın birinci bölümünde Rum cemaatinin yapısı ve yönetim sistemi ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Ürgüp yerleşiminin coğrafi özellikleri ve 19. yüzyılda bölgede yaşayan Rum halk hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları ile büyük haklar kazanan bu toplulukların ekonomik ve toplumsal anlamda bölgedeki faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Ürgüplü Rumlar tarafından kurulan cemiyet ve çeşitli esnaf loncaları incelenerek, Ürgüp'te yer alan okul ve kilise yapılarına katkıları ele alınmıştır. Aynı zamanda bu yapıların mimari özellikleri de incelenmiş ve çeşitli yapılarla karşılaştırma yapılarak mimari temsiliyet kavramı ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise değerlendirme- sonuç kısmı yazılmış, çalışmanın beşinci ve son bölümünde ise kaynakçaya yer verilmiştir. Bu çalışmada Rum cemaatinin işleyişi ve Ürgüp yerleşiminde çeşitli cemiyetler (1872-1909) ve esnaf loncalarının desteği ile yapılmış okul ve kilise yapılarını daha detaylı incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu şekilde cemaatin dayanışma temelli yapısına ışık tutulması istenmektedir. Bu kapsamda Ürgüp yerleşiminde yer alan üç okul ve üç kilise yapısı incelenmiştir.

1.RUM CEMAATİ YAPISI

İslam kamu hukukunda halk, vatandaşlık hak ve ödevi olan Müslümanlar ile siyasal hakları ve tabi oldukları hukuk kuralları açısından Müslümanlardan farklı olan zimmîler olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Zimmîler, zimmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak İslam devleti tarafından korunan toplulukları oluştururlar. Zimmîlerin uluslarına göre ayrımı 19. yüzyılın ortalarına kadar söz konusu olmamıştır. Bu guruplar, Osmanlı egemenliğinde, kendilerine verilen özerklik sayesinde kendi, din, hukuk ve geleneklerini, eğitim sistemlerini sürdürürler. Zimmîler, Osmanlı Egemenliği altında, mezhep ya da dinlerine göre gruplandırılmış ve bu gruplara da 'millet' adı verilmiştir. Yani Osmanlı Devleti'nde, 'Millet' dini topluluklara verilen isim olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Yahudi, Rum ve Ermeni milletleri vardır. Yönetici sınıf olan Türkler, Arnavutlar ve Araplar gibi Müslümandır ve bu gruplar kendilerini 'Osmanlı' olarak adlandırmışlardır (Bozkurt, 1989, s. 9-10).

19.yüzyıla kadar millet sistemi içerisinde devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanan gayrimüslimler, Osmanlı yönetimi altında rahat bir hayat sürmüşlerdir. Fakat, 19. yüzyılın başlarından itibaren farklı nedenlerle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile Osmanlı'yı bölmek isteyen yabancı devletler, ülke içindeki gayrimüslimleri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Fransız İhtilali ile tüm dünyaya yayılan 'milliyetçilik' akımı özellikle gayrimüslimler bakımından Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun 3 Kasım 1839'da kabul edilmesi ile, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin haklar bakımından 'eşitliği' ilkesi söz konusu olmuştur. Böylece din esasına dayalı millet sistemi yerine, kozmopolit bir 'Osmanlılık' fikri benimsenmiş ve millet anlayışı terk edilmiştir. Yeni bir statü kazanan gayrimüslimler, Müslümanlara sağlanan haklardan yararlanmışlardır. Kazandıkları hakların yanında askerlikten de muaf olmaları gayrimüslimlerin eğitim ve ticaret alanında kendilerini daha da geliştirme fırsatı kazanmışlardır. Böylece ayrıcalıklı ve üstün bir statüye kavuşmuşlardır. Tanzimat Fermanı ile yapılan düzenlemeler ve verilen yeni haklar bu konudaki tartışmaları bitirmemiştir. Bu kapsamda, Babıali'de, 18 Şubat 1856'da okunan Islahat Fermanı yürürlüğe girmiştir. Tanzimat Fermanında kabul edilen hükümlere ek olarak, gayrimüslimlerin devlet hizmetinde ve idaresinde söz sahibi olmaları ve sadece Müslümanlarla değil kendi cemaatlerinin yönetiminde de din adamları ile eşit kılınmışlardır (Güler, 2000, s. 25).

Gayrimüslim Osmanlı toplumları içerisinde en önemli unsur, Rum Ortodoks kilisesi etrafında toplanan Hristiyanlardır. Patriğe bütün Ortodoks kavimler üzerinde ruhani egemenlik hakkı verilmiştir. Rumların devletin üst kademelerinde çalışması adeta bir İslam- Hristiyan- Ortodoks birliği manzarasını göstermekteydi (Küçük, 2019, s. 544).

1821 yılında başlayan Yunanistan bağımsızlık savaşı ile Yunan milliyetçiliğinin gelişmesi için bir kıvılcım olmuştur. Osmanlı topraklarındaki asıl amaç ise Ortodoks inancına ve Rum diline bağlı olarak tüm Rumların aynı kimlik altında toplanmasıydı. Bu kapsamda Kapadokya bölgesinde Türkçe (Karamanlıca) konuşan Rumlar büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı topraklarında başlayan bu Helenleşme hareketi İstanbul'da yaşayan Rum elitler ve patriklik himayesinde gerçekleşmiştir.

Özellikle Kapadokyalı göçmenler, İstanbul'daki göçmenler tarafından desteklenmiş ve bu etkileşim sadece dilbilimsel bir konudan daha kapsamlı Yunan dili, Yunan kültürü ve medeniyet birliğinin somut bir sembolü olmuştur. Bu kapsamda yayınlanan ve kullanılan metinlerin dili Karamanlıca olmuştur. Karamanlıca, Helenleşmeye giden yolda bir araç olarak kullanılmıştır. Bu akış sürecinde eğitim önemli bir rol oynamıştır. Özellikle İstanbul'daki meslek loncalarının desteği ile Nevşehir ve çevresindeki okulların finanse edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. 1861 yılında İstanbul'da kurulan İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti birçok cemiyete örnek olmuş, bu tarihten sonra eğitim cemiyetlerinin sayısı hızla artmıştır. Bu cemiyet, Kapadokya'daki yerel cemiyetlerin ulusal ve dinsel kimlik anlayışları, fikir anlayışları ve değerlerinin benimsenmesi sürecinde büyük rol oynamıştır. Bu gibi çalışmalarla Kapadokya Bölgesindeki Rum okulların gelişimi desteklenmiş böylece Anadolu'yu "medenileştirmek" ve "dini vatanseverlik" ile kiliseye bağlılık sağlanmaktadır (Tapia, 2016, s. 53). Anadolu'nun Türkçe konuşan Ortodoks Cemaati her şeyden önemlisi Millet sistemi ile ve bu sistemin 19. yüzyılda geçirdiği biçim değişiklikleri ile iç içe örülmüş bir tarihsel süreçten geçerek kendini tanımlamıştır. Bu süreçte Anadolu'ya nüfuz eden misyoner örgütler ve onların dinsel ve eğitimsel propagandaları da görülmektedir. En önemlisi cemaatin iki ulusal merkez olan İstanbul ve Atina ile olan siyasi bağlantısıdır. Bu iki merkez 19. yüzyılın sonlarından itibaren bu cemaati kendi ulusal bünyelerine katmanın yollarını aramışlardır (Balta, 2018, s. 121).

Rum cemaati 1862 yılında çıkarılan temel bir yasa ile yönetilmektedir. Bu yasa içerisinde patrik seçimi, Sinod, kilise ve cemaat yönetimi, konsey, metropolitler, piskoposlar, mahkeme, okul, maliye gibi birçok tüzükten oluşmaktadır. Patrik bu kurumun yöneticisi olup başpiskopos adı ile anılmakta, Sinod ise patrikliğin kutsal kurulunu oluşturmaktadır. Kurul on iki metropolit ya da piskopostan meydana gelir. Sinod'un kararları birer kararname biçiminde kaleme alınmaktadır. Ulusal konsey olarak bilinen ve on iki üyeden oluşan kurul ise yargı ve tartışma meclisi işlevindedir. Bu kurul, okul, hastane ve kamu yararına çalışan kuruluşların faaliyetlerini denetlemektedir. Ulusal konseye bağlı olarak çalışan genel meclis ise cemaatin halk temsilcileri kurulu gibidir (Ubicini & Pavet De Courteille, 2019, s. 121-122).

Rumların yerel düzeydeki temel idari birimi cemaat örgütü olmuştur. Cemaat bir kasaba veya çevre köylerde yaşayan Rumlardan meydana geliyordu. Ortodoks kilisesinin dini- idari hiyerarşisinde cemaat birimleri, Patrikhaneye bağlı en geniş idari birimleri oluşturuyordu. En alt düzeyde ise köyde veya mahallelerde yaşayan Rumlardan oluşan cemaat birimlerine (enoria) oluşmuştur (Ozil, 2016, s. 51). Cemaat birimi, cemaatin ileri gelenleri tarafından oluşturulan ve yazılı nizamnamesi bulunan bir organdı. Bu yapıyı cemaat liderleri arasından seçilen beş veya altı kişilik bir ihtiyar heyeti (dimogerontia) yönetirdi. Bu heyetin başında o bölgenin metropoliti bulunur fakat uygulamada heyete metropolit vekillerinden biri başkanlık ederdi. Bu cemaatlara ait kural ve düzenler çeşitli nizamnameler ile belirlenmiştir. Cemaat idaresi bulundukları bölgenin kilise, okul, mezarlık ve hayır derneklerinin idaresi ile ilgileniyordu. Ayrıca patriklik seçimleri için yerel temsilci belirlemeyi de ihtiyar heyeti yapıyordu (Ozil, 2016, s. 54) (Resim 1).

Resim 1: İhtiyar Heyeti Binası, Sinasos (Balta, 2007, s. 119)

19. yüzyılda Ürgüp yerleşiminde bulunan Mubayacı mahallesi bir Rum mahallesidir. Bu mahalleye adını veren İoakim Mubayaacıoğlu ise Ürgüp ihtiyar heyeti üyelerinden birisidir. Mubayacı mahallesinin girişinde büyük bir konağı olan İoakim'in ticaretle uğraştığı ve tefecilik yaptığı bilinmektedir (Balta, 2010, s. 82) (Resim 2).

Resim 2: Mubayacı Mahallesine Adını Veren Ürgüp İhtiyar Heyeti Üyelerinden İoakim Mubayaacıoğlu ve Evi, (Balta, 2010, s. 83)

Cemaat üyesi olmak ve cemaatin karar mekanizmasına yer alabilmek için gayrimenkul sahibi olması ve vergilerini ödüyör olması gerekliydi. Aynı zamanda kilise ise cemaatin mali omurgasını oluşturmaktaydı. Kiliselerin mali kaynak denetimi cemaat tarafından kontrol edilmekteydi. Bireyler belirli miktarda para ve mülkü cemaate aktarırlar, bu gelirler cemaat sandığında toplanır ve ihtiyar heyeti tarafından toplanırdı (Ozil, 2016, s. 91). Patrikhanelerin 19. yüzyılda yeniden düzenlenen gelirlerinin bir kısmı cemaat kurumlarına ayrılmıştır. Bu şekilde cemaat birimleri ve cemaat kurumları birbirleriyle Ortodoks Hristiyan bağlarını canlı tutuyordu (Ozil, 2016, s. 72).

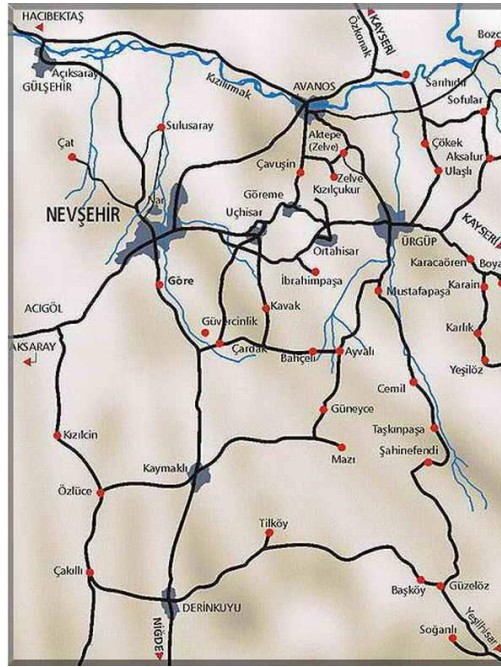
İslahat Fermanı sonrası gayrimüslim imar faaliyetleri üzerindeki kısıtlamaların kalkması ile cemaat liderleri veya ihtiyar heyetleri yeni kiliseler inşa etmeye başlamış, harap durumda olanların ise onarımları yapılmıştır. Sembolik olarak da önemli olan bu yapıların boyutları büyümüş, mimari üsluplar

çeşitlenmiş, bezeme anlayışı gelişmiş, çan kuleleri ve kubbe eklenmiştir (Ozil, 2016, s. 58). 19. yüzyıl öncesinde Kapadokya bölgesinde yapılan kaya oyma kiliseler yerine yani yapıların kagir ve büyük boyutlu oldukları görülmektedir. Cemaatin önemli bir uygulama alanı olan okullar ise 1869 yasası ile özgür kuruluş haline gelmişlerdir. Bu okullar doğrudan din adamları merkez encümenine bağlıdır. Encümenin 1870 yılında yayımladığı resmi istatistiğe göre üç çeşit okul vardır. Bunlar; yörenin kilise cemaatine bağlı okullar, özel okullar, merkezi yüksekokullardır. Cemaat okullarının giderleri kilise cemaati ve belediyeler tarafından karşılanmıştır. Üç çeşit cemaat okulu vardır. Bunlar, ilkokullar (büyük öğrencilerin küçüklere ders verdiği), helenik okullar ve kız okullarıdır (Ubicini & Pavet De Courteille, 2019, s. 126).

Cemaatin düzenli gelirleri içerisinde en önemli başlık kilise gelirleriydi. Bunlar; hizmet harçları, bağışlar, kilise de oturma bedeli olmaktadır (Ozil, 2016, s. 109). Kilise ve okulların hangi arazilerde inşa edildiği de önemli bir konudur. Özellikle okulların kiliselerden ayrı yerde ve de kendi binalarında bulunması örgün ve seküler bir eğitimin başlamasına işaret ettiği için önemlidir. Bunun yanında cemaat yapılarının bulunduğu yer yerinde öncesinde bir kilise yapısı yoksa veya eski bir cemaat arazisi üzerinde inşa edilmemişse yer arazi satışına ve gayrimenkul bağışlarına bağlıydı (Ozil, 2016, s. 93).

2.ÜRGÜP YERLEŞİMİ VE BÖLGEDEKİ RUMLAR

Ürgüp yerleşimi, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. Nevşehir ilinin doğusunda kalan Ürgüp, kuzeyde Avanos, doğuda Kayseri ve güneyde Niğde ile çevrelenmiştir. Yerleşimin bir kısmı vadi bir kısmı kayalık alan üzerinde bulunmaktadır (Anonim, 1983, s. 61) (Resim 3).

Resim 3: Ürgüp Yerleşimi, (Ürgüp Belediyesi Arşivi, 2019)

Ürgüp Belediyesi verilerine göre günümüzde Ürgüp'e bağlı toplam 25 köy ve belde bulunmaktadır (Ürgüp Belediyesi Arşivi, 2019). Ürgüp kelime anlamı, eski Türkçede 'de "hendek, iyi berkitilmiş kale" anlamında olması, 'mağaraları güvenli kent' anlamı vermektedir (Nevşehir'in 50. Yılı, 1973, s. 6). Kapadokya Bölgesi, volkanik oluşumlar sonucu lavların oluşturduğu alçak dağ etekleri, volkanik tepeler, dik yarlar ve geniş düzlüklerden oluşmaktadır (Güney, 1988, s. 165).

Ürgüp ve civarında Suluca, Karaca ve Topaklı Höyük gibi alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar ile Hititler 'den Bizans dönemine kadar geçen süre içinde bölgede çeşitli kültürlerin (Hitit, Frig, Roma, Geç Roma) yaşadığı bilinmektedir. Bölge M.Ö. 215 yıl Perslerin yönetimi altında kaldıktan sonra, M.Ö.

332 yılından M.S. 17 yılına kadar Kapadokya Krallığı kurulmuştur. M.S. 395 yılında Roma Devleti ikiye bölündüğünde Kapadokya Doğu Roma (Bizans)' ta kalmıştır. Bölgede uzun bir süre Bizans hakimiyeti kurulmuştur (Kaya, 1994, s. 18). 1175 yılında II. Kılıçaslan'ın fethinden sonra Ürgüp ve çevresi de Selçuklu egemenliği altına girmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, Ürgüp'e hâkim olan devlet ve Beylikler sırasıyla; İlhanlılar, Eratna, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devletidir (Elmacı, 2008, s. 35). Cumhuriyet sonrasında gelişip büyüyen Niğde'ye bağlı bir ilçe olan Nevşehir'e 1954 yılında il statüsü verilmiştir. Ürgüp ise Nevşehir iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir (Kaya, 1994, s. 26).

Bölgede önemli bir yere sahip olan kilise ve manastır yapıları bulunmaktadır. M.S. 1. yüzyılda bölgede Hristiyanlığın etkilerine dair izler yoktur. 2. yüzyıl sonlarında Kayseri ve Malatya' da bu dini kabul eden topluluklar vardı. Kadiköy (Chalcedon) de 451 yılında toplanan dini konsülün belgeleri bu bölgede Ürgüp' ün önemli bir dinsel merkez olduğunu belgelemektedir. Ürgüp'te Hristiyanlık dininin etkin başlangıcı 4. yüzyılın başları olarak kabul edilmektedir. Kapadokya da ilk Piskoposkuğun Kayseri'de kurulmasından sonra esas olarak 4. yüzyılda Büyük Basileios kardeşi Nysse'li Gregorios ve Nazinazos'lu Gregorios bölgede Hristiyanlığı yayanlardır. Özellikle Basileios, bu dinin geçerli kurallarını ve kuramını oluşturarak, toprak sahibi zenginlerin ve yönetici sınıfın zulmüne karşı büyük uğraş vermiştir. M.S. 395 yılında Roma Devleti ikiye bölündüğünde Kapadokya Doğu Roma (Bizans)' ta kalmıştır (Kaya, 1994, s. 18). Ürgüp ve çevresi Bizans dönemi eserleri bakımından çok zengindir. Çok sayıda Bizans devri kaya kiliseleri ve manastır yapıları ayakta. 1924 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesine kadar Ürgüp ve çevresinde yoğun bir Ortodoks nüfusunun varlığı bilinmektedir (Elmacı, 2008, s. 35).

Gayrimüslim halkın yerleşimdeki ticari faaliyetleri incelendiğinde; 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'da ticaretin genellikle Müslüman Türklerin elinde olduğu biliniyor. Türk tüccarlar 19. yüzyıl başlarında iç ticaretteki üstünlüklerini korurken, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile ortaya çıkan işlenmiş yabancı malların ülke pazarına girmesi ve yenilik hareketleri ile Rum tüccarlar ticarete üstün duruma gelmişlerdir. Avrupa'dan gelen malların Anadolu'ya gelmesi ile önceki dönemde taşımacılık işlevini yapan Rum'lar, Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer Rumları da ticaret alanına çekmişlerdir (Aktüre, 1978, s. 64). Rum milleti kapitülasyonların verdiği imtiyazlar ve Batılı devletlerin himayeci politikaları sayesinde ekonomik olarak kalkınmışlardır (Küçük, 2019, s. 547). Gayrimüslimlerden oluşan bu tüccar zümresi, hizmet ettikleri yabancı devletlerden himaye statüsü alınca, servet biriktirip toplum içinde oldukça güçlü ve ayrıcalıklı bir konuma geçmişlerdir (Arel, 1982, s. 18). Kurdukları bağlantılardan ve beraberinde getirdikleri iyi yaşam olanaklarından faydalanan birçok Rum ailesi ekonomik olarak zenginleşmeye başlamış, 19.yüzyıl bitiminde ise Anadolu'daki Rum varlığı bir milyonun üzerinde bir insan topluluğuna yükselmiştir (Augustinos, 1997, s. 28). Rumlar Anadolu'da, çiftçi, tüccar ve küçük esnaf olarak çalışmışlardır. Büyük şehirlerde ise bankacı, gemici, demir yollarında işçi, fabrikatör, tüccar ve özel mülkiyet sahibi kişilerdir. Rumlar arasında görülen diğer meslekler, dericilik, avukatlık, doktorluk, bakkallık, yapıcılık, mobilyacılık, boyacılık, eczacılık, kasaplık, şimendifer ustalığı, vapur kaptanlığıdır (Güler, 2000, s. 172).

Nevşehir yöresine bakıldığında, iklim koşullarının elverişsiz, işlenebilir toprakların sınırlı ve oldukça düşük kalitede olduğu için tarım, çiftçilik ve şarap bağcılığı ile sınırlıydı. Yörenin çoğu sakini geçimlerini manav olarak sağlayabilecekleri başkente göçmeyi yeğlerken, geride kalanlar esas itibari ile yerel tüketime yönelik malların ithalini ve deri, boya, boya kökü gibi yerli ürünlerin ihracını içeren küçük ticari faaliyetlerle uğraşıyordu. Ayrıca terzi, demirci, taş yontucu ve ayakkabıcı olarak çalışanlarda vardı (Augustinos, 1997, s. 80). Rumlar kendilerini ticarete adayarak ve böylece maddi refaha erişerek eğitimi yaymışlardır. Zenginleştikçe soydaşlarının aydınlanması için daha fazla çaba gösterdiler. Rumlar mukim oldukları bütün merkezlerde, şehir ve büyük köylerde okullar kuruyor ve çocuklarını Avrupai metotlarda yetiştiriyorlardı (Stathis, 1999, s. 64). İş arayan genç erkeklerin taşradan şehre sürekli akışları söz konusuydu. Genellikle bekar olan bu erkekler ailelerinden her seferinde yıllarca ayrılıyorlar, lonca üyesi akrabalarını ya da hemşerilerini bularak bu usta esnafın yanlarında çırak olarak çalışmaya başlıyorlardı. Usta bir zanaatkar veya esnaf zamanı geldiğinde mesleğini, işi artık öğrenmiş olan bir akrabasına ya da hemşerisine devretmekteydi. Bu şekilde loncalar, Rumlar arasında

ekonomik olduğu kadar toplumsal devamlılığın da sürmesini sağlamıştır. Buna en güzel örnek, Ürgüp yerleşimi Sinasos kasabasında erkeklerin kuşaklar boyunca yaşamlarını kazanmak amacıyla başkente göç etmeleri olmuştur. 19. yüzyılda, Sinasos' un ve iç kısımlardaki diğer kasabalar ile köylerin erkekleri yolculuklarında dönüşümlü bir model izliyordu. Güz hasadı yapılır yapılmaz evlerinden ayrılıp İstanbul, İzmir, Antalya gibi büyük şehirlere giderlerdi. Keten tohumu ve susam yağı pres makineleri işleterek, sömürge malları, bakkaliye malzemeleri ve kumaş satarak geçinirlerdi. Sinasos'daki Rumlar, bu şekilde iş arama hedefiyle uzun süreler için büyük şehirlere yolculuğa çıkıyorlardı, Ürgüp yerleşimindeki Rumlar yaşamlarını yerel tüccar olarak ya da duvarcılık gibi işler kurarak kazanıyorlardı (Augustinos, 1997, s. 268).

3.19.YÜZYILDA RUM CEMİYET/LONCALARININ KATKILARI VE MİMARİ TEMSİLİ; ÜRGÜP ÖRNEĞİ

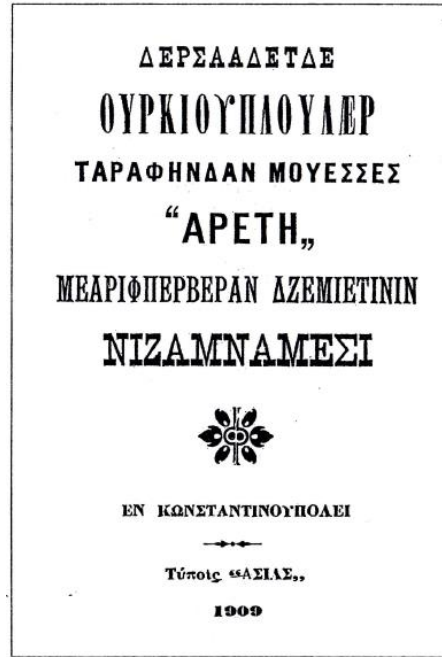
Cemaatlerin Osmanlı'daki temsiliyetini ortaya koyan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bir şeyin “şekil, biçim veya dış görünüşü” nü genel olarak ifade eden ve arşiv kayıtlarında sıkça adını duyduğumuz “hey’et” kelimesi, diğeri ise bireyin dış görünüşünü, karakter yapısını ve mesleğini tanımlayan “kılık kıyafet” tir. Birinci temsil biçimi Osmanlı belgelerinde daha çok binalar için kullanılmıştır. “Hey’et” kelimesi yeniden inşa ya da tamir edilecek kilisenin dış görünüşüne yapılacak müdahaleyi, yapının mimari oranlarını ve cephe özelliklerini bozmayacak ölçüde olması gibi farklı anlamlara gelmektedir. Kilise veya mektep gibi cemaat yapılarının inşasında önemli olan “en, boy, yükseklik” tir. Yeni kilise yapımı ve var olan kiliselerin oranlarında bu kavramlara dikkat edilerek inşa çalışmaları yapılmaktadır (Şenyurt, 2012, s. 13). Cemaat yapıları inşa ettirmek Rum zenginlerinin bir ödevi sayılmaktaydı. Rum bankerler cemaate yaptıkları bağışlar ile merhamet duygularını tatmin etmekte ve yazılı olmayan cemaat kurallarına uygun davranmaktadırlar. Bir etnik toplulukta yardımlaşma duygusunun etnik grubun tümünde ya da hiç değilse grubun bazı bölümlerinde hissedilmesi gereklidir (Şenyurt, 2012, s. 50). 19. yüzyılda mimarlık, müteahhitlik, kalfalık gibi iş alanlarında çalışan Rumlar devlet işleri yaptıkları gibi şahıslara ait yapıların da inşasını gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde “kalfa” unvanı ile anılan çok sayıda gayrimüslim bugünkü anlamda birer mimar veya müteahhit olarak görev yapmaktaydılar (Şenyurt, 2012, s. 157).

19. yüzyılda Ürgüp, Konya Vilayeti Niğde sancağına bağlı bir kazadır. Ürgüp yerleşiminde yaşayan gayrimüslimler ise ruhani olarak Kayseri Metropolitliğine bağlıdır (Elmacı, 2008, s. 22).

Konya Vilayet Salnamesi verilerine göre 1873 yılı Ürgüp kazası nüfusunun 9910 Müslüman, 1214 Rum, 5 Ermeni ve 13 Protestan olduğu bilinmektedir (Konya Vilayet Salnamesi, 1294). 19. yüzyıl salname kayıtlarına göre ise yerleşimde 4 bin Ortodoks nüfusu kaydedilmiştir. 1914 yılı salname kayıtlarında nüfusun artarak yaklaşık 6 bine ulaştığı kaydedilmiştir. Fakat bu artış Birinci Dünya Savaşından sonra çeşitli göçlerle gerilemiş, 1924 yılına gelindiğinde sayı 2 bin olarak kaydedilmiştir (Öger & Özdem, 2013, s. 92). Kapadokya cemaatlerinin erkek mensuplarının yörenin kıt ekonomik koşulları nedeniyle büyük şehirlere göç etmesi ile nüfus hızla azalmıştır. Kapadokyalı göçmenler yöresel kimliklerini koruyarak aynı mahallelerde toplanıp lonca ve cemiyetlerle örgütlenmişlerdir. İstanbul'a gelen Şişmanoğlu, Siniosoğlu, Portokaloğlu, Seferoğlu gibi zengin Kapadokyalı göçmenler bulunmaktaydı. Türkçe ve Rumca bilen bu grup İstanbul Rum cemaati ve Osmanlı hükümeti arasında aracı olarak görev yapmışlardır. 1908 sonrası Osmanlı parlamentosunda görev alan Rumların çoğunluğu da Kapadokya kökenliydi (Benlisoy, 2003, s. 260). 19. yüzyılın ikinci yarısında Kapadokya'dan büyük kentlere göçün artmasına tezat olarak bölgede eğitim kurumlarının sayısı hızla artmıştır. Bu artışın sebebi büyük kent cemaatlerinin verdiği destektir. İstanbul'da kurulan bir komite bu okulların eğitim sistemini ve işleyişini örgütlemiş, yerelde kurulan benzer bir komite ise bunu uygulamıştır (Benlisoy, 2003, s. 262).

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin (KAAM) sözlü tarih araştırmalarındaki bilgilere göre Kayseri, Nevşehir, Niğde bölgesinde faaliyet yürütmüş 81 Rum cemaatinin varlığı bilinmektedir. Yine bu belgelere göre Kapadokyalılar tarafından İstanbul'da kurulmuş 30 örgüt ve derneğin tüzükleri bulunmaktadır (Balta, 2018, s. 73). Metropolit, 1872 yılında İstanbul'da yaşayan Kapadokyalıların üye olduğu Kapadokya Eğitim Cemiyetini kurmuştur. Cemiyetin amacı, okulları mali açıdan desteklemek

ve Kapadokya köylerinde eğitimi yaygınlaştırmaktı (Balta, 2018, s. 152). Bu dönemde Ürgüp'te cemaatler destekleri ile yapılan üç kilise ve üç okul yapısı bulunmaktadır. Bu yapıların mimari özelliklerine bakmadan önce yapıların inşa aşaması ve sonrasında gerekli maddi ve yönetim destekleri sağlayan cemiyetlere bakmalıyız. Ürgüp yapılarına destek amacıyla İstanbul'da kurulan bu cemiyetler; Areti Maarifperveran Cemiyeti (1909), Taşçı Cemiyeti, Hayırsever Ortodokslar Cemiyeti (1894), Sanatsever Ürgüplüler Birliği: Erdem Cemiyeti (1898) ve Ürgüplü Kayıkçılar Derneğidir (Anastasopoulos, 1914, s. 112). Bu cemiyetlerden "Areti Maarifperveran Cemiyeti", 20. yüzyılın başında 616 aileden oluşan Ortodoks cemaate sahip olduğu bilinmektedir (Benlisoy, 2003, s. 262) (Resim 4).

Resim 4: Areti Maarifperveran Cemiyeti Kapağı, (Benlisoy, 2003, s. 265)

Yunan kaynaklarında adı geçen bu dört cemiyetin Ürgüp'te yer alan kilise ve okul yapıları üzerindeki desteklerini incelemek faydalı olacaktır.

3.1.Ürgüp'ün Rum Okulları

Rum cemaatlerinin eğitimi 19. yüzyıla kadar kilise tarafından karşılanmaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Batı tarzı bir eğitim modeli ortaya çıkmış ve kilise dışı unsurlar da eğitimde söz sahibi olmuşlardır (Benlisoy, 2003, s. 262).

Rum okullarının finansmanına ayrılmış cemaatlerde eğitimle ilgili konular üç tip yetkili kurum tarafından görüşülmekteydi. Resmi anlamda ihtiyar heyeti olarak örgütlenmiş ileri gelenler, belirli maliye, mukavele ve inşa meselelerinde söz haklarını kullanarak, cemaatin belli başlı çıkarlarının korunmasını gözetlemekteydiler. Okulun bakımı ve öğrenci kayıtlarının yapılması gibi genel idari işler ise bir heyete bırakılmıştı. Bu iki grupta da bağlantısı bulunan eğitim cemiyetleri ise okulların mali giderlerinin karşılanması için girişimlerde bulunuyor ve idari konularda da belli ölçüde nüfuzlarını kullanıyorlardı (Augustinos, 1997, s. 291).

İlk yapım tarihi belli olmayan, 1913-1914 tarihli salnameye göre ise Ürgüp kazasında 1891-1892 tarihinde faaliyet göstermeye başlayan kız, erkek ve bir anaokulu olmak üzere üç okul yapısı bulunmaktadır. Rum erkek ibtidai ve rüşdi mekteplerinde 575 kadar Rum öğrenci, kız ibtidai mektebinde 150 adet talebe bulunmaktaydı (Maden, 2011, s. 108).

Ürgüp'teki Rum okulları hakkında Evangelia Balta'nın Angelidis'te aktardığına göre (1957) "Ürgüp'ün ana dilinin Türkçe olmasına karşın, çeşitli ilkokulda okuyan çocuklar Rumca öğrenirdi.

Kaptanoğlu'nun Kız Okulu, muazzam bahçesi ve havadar, güneş görür çardağıyla, Ürgüp'ün en büyük binasıydı. Burası Ortodoksların gurur kaynağıdır. Ayios Vasilios Kilisesi'nin avlusunun güney tarafında bulunan Erkek Okulu daha küçüktür. Aynı avlunun kuzey tarafında ikinci bir anaokulu vardır..." (Balta, 2010, s. 45).

Rum Mekteplerinde okutulan dersler, Tarih-i Umumi, Yunan-ı Kadim Muharrirleri, Geologya, Antropologya, Coğrafya, Kosmografya, Logiki, Geometri ve Aritmetik dersleriydi. Son üç sınıfta ise bu derslere Türkçe dersi ilave edilmiştir. 1877-1878 öğretim yılına resim, müzik ve jimnastik derslerinin de eğitimine başlanmıştı (Maden, 2011, s. 107). Kapadokya'daki cemaat okullarına Yunanca eğitimin girişi Rum Ortodoks cemaatlerin Yunan cemaatine entegrasyonunu hedeflemektedir (Balta, 2018, s. 36).

Rum mekteplerinin ihtiyaçlarının karşılanması, ihtiyar heyeti, müteveli heyet ve bu okullara maddi yardım da bulunan esnaf tarafından karşılanıyordu. Okullar İhtiyar Heyeti'nin gözetimi altında çalışan aynı zamanda İstanbul'da şubesi olan okul komitesi (eforia) idaresi altında idi (Maden, 2011, s. 108). 1892 yılında açılan Ürgüp Rum okuluna ilk aşamada bölge halkı ve esnaf loncalarının destekleri bilinmektedir. İstanbul peynir esnaflarından toplanan yardımlar ve düzenlenen çeşitli tiyatro oyunlarının (Odeon) gelirleri bu mekteplere gönderiliyordu. Bu okulların giderleri Ürgüp ve İstanbul'daki kira gelirlerinden, bazı etkinliklerin bilet gelirlerinden, kitap ticareti ve bağışlardan karşılanmıştır (Anastasopoulos, 1914, s. 112). Bu kapsamda taşçı, kunduracı, marangoz loncaları hayırseverlik faaliyetlerine katkı sağlamaktadır. Ürgüp'te 19. yüzyılda cemaatlere ait kütüphane ve okuma salonlarına (leshi) sahiptir. Her esnafın ayrı bir cemiyeti olup sayı 17'ye kadar çıkmıştır (Benlisoy, 2003, s. 264).

Ürgüp Rum okullarının faaliyetlerini devam ettirebilmesi ve öğrencilere destek olunması amacıyla sonraki tarihlerde çeşitli eğitim cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetlerin katkılarına baktığımızda; Areti Maarifperan cemiyeti (1909), Ürgüp'te eğitim gören fakir öğrencilere kitap, kâğıt, giysi yardımı yaparak senelik 50 lira tahsis etmekteydi. Aynı zamanda okulların eğitim giderlerinin devamlılığını sağlamak adına yıllık yardımların %70'ini bankada tutmaktaydılar (Benlisoy, 2003, s. 264). İstanbul'daki Sanatsever Ürgüplüler Birliği: Erdem" Cemiyeti (1898), Ürgüp'te okuyan fakir çocukların kitap, kâğıt, giysi gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hayırsever Ortodokslar Cemiyeti (1894) ise Ürgüplü fakir ailelere un, buğday, giysi gibi yardımlarda bulunmuştur (Anastasopoulos, 1914, s. 112).

Ürgüp'te bulunan ve günümüzde yıkılmış olan okul binasının mimari özelliklerini incelemek gerekirse, yöresel malzeme olarak yapıda taş kullanılmıştır. Bölgenin genellikle iki katlı olan diğer yapılarına benzer yükseklikler kullanılmıştır. Üç hacimden oluşan yapıda, iki bina kapalı mekân, dikdörtgen planlı diğer hacim ise kapalı ve yarı açık mekân olarak düzenlenmiştir. Bölgede sık kullanılan sütunlu ve kemerli revak mekânı okul binasının ön cephesinde yer almaktadır (Resim 5).

Resim 5: Aziz Vasilios Kilisesi Yıkıntıları Yanındaki Günümüze Ulaşmayan Okul Binası, (Balta, 2010, s. 103)

Yapıyı mimari üslubunu genel olarak incelediğimizde tamamen yerel özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda cemaatin genellikle İstanbul yapılarında kullandığı üslupları² burada görmüyoruz. Bu anlamda cemaatin tüm okul yapılarında bu üslubun kullanıldığına dair bir genelleme yapmak mümkün değildir. Bu okul binasına en yakın örnek olarak Sinanos'ta yer alan cemaatin erkek ve kız okulu mimari olarak değerlendirildiğinde aynı şekilde yerel özellikler gösteren binaların inşa edildiği görülmektedir (Resim 6).

Resim 6: Sinanos'taki Kız ve Erkek Rum Okulu, (Balta, 2007, s. 105-111)

Ürgüp'te yapılan cemaat okulunun yerini değerlendirecek olursak yapının kilise (Aziz Vasilios) arazisi üzerinde kiliseye bitişik olarak yapıldığını görüyoruz. Burada değerlendirilecek husus arazinin cemaat veya şahıs arazisi³ olma ihtimali büyüktür.

3.2.Ürgüp'ün Kilise Yapıları

1868 Konya Vilayet Salnamesi verilerine göre Ürgüp yerleşiminde kilise yapıları ile ilgili bir veri bulunmamaktadır (Konya Vilayet Salnamesi, 1285). 1886 tarihli salnameye göre Ürgüp yerleşiminde beş adet kilisenin var olduğu kaydedilmiştir (Konya Vilayet Salnamesi, 1304). 1914 Nevşehir Salnamesine göre, bu tarihte Ürgüp'te üç kilisenin olduğu kaydedilmiştir. Bu kiliseler, Osios Ioannis Rossos, Aziz Vasilios, Aziz Yeorgios kiliseleridir (Öger & Özdem, 2013, s. 96).

Osios Ioannis Rossos Kilisesi

'Osios' sıfatı, yaşadığı dönemde inancı ile Tanrıya hizmet eden, çevresindekileri yaşam tarzı ve mucizelerle etkileyen, kutsal kişi anlamında kullanılan bir saygı-sevgi ifadesidir. Osmanlı Rus savaşlarının birinde esir alınarak, Ürgüp'e getirilip, bir Bey'in yanında seyis olarak çalışmaya başladığı bilinen Osios Ioannis'in yaşamı hakkında kesin bilgiler yoktur. 18.-19. yüzyıllarda Ürgüp'te yaşadığı söylenebilir. Yaşamı süresinde çok sayıda çevresinde çok sayıda mucize gerçekleşmiştir. Geleneğe göre 27 Mayıs 1738 yılında ölmüş, baskılara rağmen dinini değiştirmemiştir (Pekak, 2004, s. 195) (Resim 7).

² (Şenyurt, 2012, s. 60). Rum cemaatinin zenginlerinin büyük paralar yardımıyla ya da yardım cemiyetleri tarafından toplanan servetlerle yaptırılan okullarda 19. Yüzyılda Neo-klasik akımın etkileri görülmektedir.

³ (Şenyurt, 2012, s. 90). Kilise veya okul gibi cemaat yapılarının yeniden inşası sırasında devletin dikkat ettiği önemli hususlardan biri de yapının inşa edileceği yerin miri (devlet arazisi) değil, mülk (şahıs) arazisi olması gerekliliğidir. Fakat inşası yapılacak alanda mülk arazisinin olmadığı durumlarda miri arazinin belirli bir vergi karşılığında tahsis edildiği görülmektedir.

Resim 7: Mustafapaşa Aziz Basileios Kilisesi ve Osios Rus Ioannis, (Pekak, Ürgüp Kiliseleri, 2004)

Osios Ioannis'e adanan bu kilise, 1914 Nevşehir salnamesindeki kayıtlara göre, kilise inşası 1885-86 yılında çıkan bir fermanla başlamış, halkın maddi ve fiziksel yardımları ile, 3000 lira harcanarak, 1892 yılında tamamlanmıştır (Öger & Özdem, 2013, s. 98) (Resim 8).

Resim 8: Duayeri Mahallesi Merkezinde, 1950'de Yıkılmadan Önce Osios Ioannis Rossos Kilisesi

Kilisenin günümüzde Ürgüp Müzesi'nde yer alan kırık kitabesinin çevirisi aşağıdaki gibidir;
"Bu kilisenin temeli, halk tarafından çok sevilen Sultan Hamid'in Saltanatı ve Neofitos'un Patrikliği döneminde, ... tarihinde, İsa Sever Ortodoks Hristiyanlar tarafından atılmıştır".

Evangelia Balta'nın bir anlatıcıdan aktardığına göre; *"Osios Ioannis Kilisesi'nin bulunduğu yer eskiden mezarlıktı. Aziz de oraya gömülmüştü ve kilisenin mihrabını mezarının üzerine inşa etmişler. Mezarlık daha sonraları Duayeri mahallesinin kurulduğu yerde bulunuyordu. Yanında ilkokulumuz ve taşçılar loncası vardı. Ürgüplüler kilise yapmaya karar verdiklerinde, temel atmak üzere toprağı derince kazmışlar, mezarları kazarken toprak altından büyük küpler çıkmış. Küpler o kadar büyükmüş ki, içlerine su ve kireç koyarak onarı inşaatta kullanmışlar. Kasabalılar bütün gece boyunca teknelerle su taşıyordu ve sabah ustalar küpleri dolu buluyordu. Kireci kilisenin uzağındaki büyük bir çukurda söndürüp teknelerle yapıya taşıyorlardı. Kilise az para, çok emekle yapıldı. İlk başlarda, temeller yükselene kadar, öğrencilerle kadınlar da çalışıyor, malzemeleri elden ele taşıyıp ustalara veriyorlardı. Kalfaları (ustabaşı), iyi kalpli, ölçülü, deneyimli ve düzenli bir insan olan Gümüşhaneli Hacısavva Haralombos'tu. Ustaları da nesiller boyunca yapılarda çalışan ve Sinasos'un evlerini yapan Ürgüp'ün*

en iyi yapı ustalarıydı. Yapıda en ince kum, Sulucaova'nın kireci ve Avla Dağı'nın taşı gibi en iyi malzemeler kullanıldı” Anlatıcının kimliği belirlenmemiş (1949) (Balta, 2010, s. 105).

Araştırmacı Kaya, Ürgüp'te Millet hanı olarak bilinen ve günümüzde yerinde Şüküroğluları restoranın bulunduğu yerdeki han yapısının mülkiyet hakkı Aziz Ioannis vakfına (büyük kilise) ait olduğu belirtmektedir (Kaya, 1997, s. 15). Aziz Ioannis vakfının kesin kuruluş tarihi belli değildir. Fakat kilisenin yapılış tarihi olan 1892'den önce kurulduğu düşünülmektedir.

Kilise'nin kitabesinden ve anlatıcı tanıklıklarından edilen bilgilere göre kilisenin yapımı halkın maddi ve fiziksel desteği ile sağlanmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren cemiyetlerin adı geçmemektedir. Ürgüp yerleşiminde Hristiyanların birlik olarak inşa faaliyetlerine katılması aralarındaki bağın güçlülüğünü bize göstermektedir (Resim 9).

Resim 9: Ürgüp'te Osios Ioannis Kilisesi ve Ürgüp Ortodoksları, (Anastasopoulos, 1914, s. 117)

Yapının mimari özelliklerine bakıldığında, kubbeli, 29 arşın yüksekliğinde (yaklaşık 20 m), haçvari plan şemasında, Bizans tarzı mimari ile inşa edilmiştir. Yapının mimarı, Gümüşhaneli Haralombos Hacısavva⁴'dir (Öger & Özdem, 2013, s. 99). Kesme taştan inşa edilen yapının planı görsellere göre kapalı Yunan Haçı planlıdır. Baldaken biçiminde yapılan çan kuleleri ise Rus üslubunda soğan biçimli yapılmıştır. Tanzimat sonrası gayrimüslimlerin kubbe yapma yasağının kalkması ile yapıda kubbenin kullanıldığı görülmektedir. Gelişmiş bir plan şeması gösteren ve kent ölçeğinde etkili bir konuma sahip olan yapı Rum mahallesi olan Duayeri mahallesinde yer almaktaydı. Aynı zamanda yapının ön cephesinde görülen üçgen alınlık, dikdörtgen pencere kullanımı gibi özellikler Neo-Klasik üslup özelliklerinin yapıda kullanıldığını bize göstermektedir. Bu kullanım Rumların mimari kimliğinde yeniye bağlanma ile eski doğu kilisesi arasında denge sağlamanın bir yolu olabilir.

1950 tarihinde yıkılan kilisenin malzemeleri Ürgüp belediyesinin giriş kapısında ve 1990'lara kadar şehir merkezine yer alan Atatürk Büstünün mermer kaidesinde kullanıldığı bilinmektedir (Pekak, 2004, s. 198) (Şekil 32). Mübadelesi zamanında, Osios Rus Ioannis'in rölikleri, Neo Prokopi'ye (Ahmet Ağa Köyü) taşınmış ve oradaki Konstantin ve Helena kilisesine konmuştur. Yunanistan'da 1930 yılında Osios Ioannis Rossos'a itafen yeni kilisenin temelleri atılmış, 1951 yılında kilise tamamlanınca rölikler buraya taşınmıştır (Balta, 2015, s. 113).

⁴ (Petronotis, 2004, s. 26). Yapının mimarı hakkında kaynaklarda detaylı bilgi mevcut değildir. Anadolu'daki Rum yapı ustaları ile ilgili verilen bilgilere göre, Pontus egemenliğinde bulunan Gümüşhane'den Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir. İsimlerinin başında Hacı ön adının olması kendilerinin veya atalarının kutsal toprakları ziyaret etmesidir. Kapadokya Bölgesinde Rum ustalarla çalışan Türk duvarcılarının da olduğu bilinmektedir.

Ayios Vasilios Kilisesi

1914 Nevşehir salnamesindeki kayıtlara göre, 1832 yılında inşasına başlanan kilise bir sene içerisinde tamamlanıp, Kayserios Payisios’a adanmıştır. Günümüze ulaşmayan Ayios Vasilios Kilisesi, tarihi mahallelerden Teknecik mahallesinde (günümüzde Karağandere mahallesi) bulunmaktadır.

Kilise ile ilgili Evangelia Balta’nın İsaakidu’dan aktardığına göre; “Yapımı için kırmızı ve altın harflerle yazılmış ferman yayınlanmıştı. Rivayete göre, o zamanlar tahtta Sultan Mahmut varmış. Kapısındaki bir mermer levhada kilisenin tarihçesi yazılıydı. Kilisenin sütunları Kızılırmak tarafından getirilmişti. Mermer değil daha parlak bir taştandılar. Kilise narteksinin etrafında boydan boya yekpare taştan yapılmış sütunlar vardı. Yapıda kullanılan siyah parlak taşlar, Avla Dağı’ndaki meşhur taş ocağından getirilmişti. Kilisenin templosu ve ambonu oya gibi işlenmiş mermerdendi. Kilisemiz güzeldi. Yıkılmamış olsalarda görseydiniz. Ayios Vasilios kadar güzel başka bir kilise görmedim.” Elisavet İsaakidu (1949) (Balta, 2010, s. 96) (Resim 10).

Resim 10: Kilisenin Doğu Cephesi, Çan Kulesi ve Kilisenin Giriş Kısım, (Balta, 2010).

Kilisenin kitabesi Karamanlıca yayımlanan 1914 Nevşehir Salnamesinde yer almaktadır. Kitabenin Türkçesi⁵ şu şekildedir; “Bu yazıt, Tın-Cı Tereli Lazari tarafından taşla işlenmiştir. Bu Aziz yapı; Sultan Mahmut zamanında, Kosantos Patriği vaktinde yapılmıştır. Saygın Piskopos Pasios Efendiye atanmıştır. Kilise bir sene içerisinde Hristiyanların vergileri ve halkın desteği ile inşa edilmiştir.” Agustu. İe. 1350.

Salname kayıtlarında geçen bilgilere ve kitabeye göre yapı çeşitli vergiler ve yöre halkının desteği ile inşa edilmiştir. Yine salname kayıtlarında verilen bilgilere göre yapının inşasında aşçı ve şerbetçi esnafının da desteği bilinmektedir (Öger & Özdem, 2013, s. 97). Yunan kayıtlarında geçen bilgilere göre ise Taşçı Cemiyeti’nin kilisenin aydınlatılması (mum) konusunda desteği bilinmektedir (Anastasopoulos, 1914, s. 112). Kilisenin inşasında bölgede yaşayan Hristiyanların ve çeşitli esnaf gruplarının desteği görülmektedir.

Yapının mimari özelliklerini incelediğimizde, kilisenin plan çizimlerine herhangi bir kaynaktan ulaşılmamıştır. Yapının görsellerinden üç nefli ve kırma çatılı olduğu söylenebilir. Kilisenin üç cephesi 24 adet sütun- kemer (arkad) dizisi ile çevrelenmiştir. Aynı tarihte Sinasos’ta inşa edilen ve yine Aziz Pasios’a atanan bir kilisede de benzer plan şeması görülmektedir. Bu şema bize bölgede aynı dili konuşan bir mimarının varlığı ve aynı yerel yapı ustalarının verdiği eserlerin örneklerini göstermektedir (Resim 11).

⁵ (Öger & Özdem, 2013, s. 97). Karamanlıca yazılan kitabenin Türkçesi yazar tarafından çevrilmiştir.

Resim 11: Taxiarchon Kilisesi, Sinasos (Balta, 2007, s. 83)

Salname kayıtlarında geçen bilgiye göre Aziz Vasilios Kilisesi'nin iç cephesinde Isus Hristo'nun çektiği cefalar resmedilmiş, fakat zamanla bu resimlerin bozulmaya uğradığı kaydedilmiştir (Öger & Özdem, 2013, s. 97).

Ayios Yeorgios (Hıdırellez) Kilisesi

1914 Nevşehir Salmesinde kilise hakkında, yapılış tarihinin tam bilinmediği, bir kısmının kaya oyma şekilde yapıldığı, eski görünen yapının 1861 senesinde yapılan tamir sonrasında 1864 yılında Nazianzu Gervasios' a adanmıştır. Günümüzde Yeni Cami Mahallesi'nde yer alan ve halkın Hıdırellez Kilisesi olarak isimlendirdiği yapı, eski kayıtlarda geçen Ayios Yeorgios kilisesidir (Öger & Özdem, 2013, s. 99). Yapının günümüze yıkılan yığma taş cephesi Yunan kaynağındaki görselde yer almaktadır (Resim 12).

Resim 12: Ayios Yeorgios Kilisesinin Taş Örtülü Ön Cephesi (Anastasopoulos, 1914, s. 114)

Kilisenin inşası ile ilgili kaynak bulunmamaktadır. Bu kilisenin de diğer yapılar gibi halkın desteği, loncalar ve çeşitli cemiyet destekleri ile yapıldığı düşünülmektedir.

Yapı üç nefli ve bazilikal planlı yapının kuzeyinde kaya oyma, birbirleri arasında geçişleri bulunan mekanlardan oluşmaktadır. Mimari özellikleri yanında duvar resimleri de önemlidir. Kilisenin, Ayios Yeorgios'a ithaf edildiğini destekleyen en önemli detay, ikonostasis duvarında bulunan, Meryem figürünün altındaki Ayios Yeorgios'un ejderi öldürmesini gösteren sahnedir. Resim programı geniş olan, kilisede, dokuz havari, aziz resmi, 'Üç İbrani Genci Fırında', 'İbrahim'in İshak'ı Kurbanı' gibi sahneler de resmedilmiştir. Tahrip dolayısıyla, diğer resimlerin tasviri yapılmamıştır (Pekak, 2004, s. 198) (Resim 13).

Resim 13: Kilisenin Günümüz Görseli

4.DEĞERLENDİRME - SONUÇ

Rumlar Osmanlı İmparatorluğunun bir tebaası olarak bu topraklarda uzun yıllar yaşamışlardır. Ürgüp yerleşiminde uzun yıllar boyunca Ortodoks Rumlar ve Müslüman Türkler beraber yaşamıştır. 19. yüzyılda Ürgüp yerleşimindeki 12 mahalleden 5 tanesi Rum mahallesiydi. Bu döneme kadar bölgedeki Rum nüfusu artsa da yerleşimin kısıtlı imkanları Rumları büyük şehirlere göçmeye itmiştir. Özellikle başkent İstanbul'a bu tarihlerde çok sayıda Ürgüplü Rum'un göç ettiği bilinmektedir. Özellikle ticaret konusunda faaliyet gösteren Rum halk, havıyarcı, şerbetçi, taşçı gibi birçok meslekle uğraşmaktaydı. Tanzimat sonrası dönemde birçok hakka sahip olan Rumlar devletin çeşitli üst düzey kademelerinde de yer almışlardır. Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olan Ürgüp Rum cemaati Kayseri Metropolitliğine bağlıydı. Ürgüp merkez ve yakın çevrede bu cemaatlere ait kilise ve okul yapıları bulunmaktaydı. Ayrıca Rumlar, Ürgüp'te açtıkları kız ve erkek çocuklarına dini ve genel eğitim vermekteydi. Eğitim dili Yunanca ve Rumca olan bu okullarda okutulan kitaplar Yunanistan'dan temin ediliyordu.

Cemaatler Rumluk üzerinden bağlar kurulmasını aracı olarak, bunu din, eğitim ve hayır kurumları aracılığı ile yapmaktaydılar. Kilise ve okullar idari yapının iskeletini oluşturup cemaat bağlarının biçimlenmesinde kilit rol oynamışlardır. Cemaat bağlarının kilise ve okul yapıları üzerinden uygulama alanı bulduğunu görüyoruz. Cemaat liderleri ise esas olarak din ve eğitim konularıyla ilgilenmekteydi. Çalışmada, Ürgüp yerleşiminde cemiyet ve halk destekleri ile yapılan üç kilise ve üç okul yapısı incelenmiştir. İstanbul'daki cemiyetlerin katkılarının Ürgüp'teki yapılar üzerinden Rumları din, dil, kültür yoluyla Helenizmi aşılayarak, topluluğu himaye etme amacını görüyoruz.

Rumların Osmanlı topraklarındaki aidiyetini belirleyen en önemli unsurlar din, mezhep ve ekonomik koşullar olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında ise yeni siyasi merkez olan Yunan Krallığının kurulması ile aidiyet ve temsiliyet kavramları tartışılır olmuştur. Bu kavramları en fazla okuyabildiğimiz başlık ise mimaridir. Ürgüp'te cemaat ve halk desteği ile yapılan kilise yapılarında üçgen alınlık, klasik başlıklı sütun, plaster kullanımlarının Neo- Grek mimari den izler taşıdığını söyleyebiliriz. Bunun yanında kubbe kullanımı ise Bizans mimarisine bir öykünme olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlar Rum mimarisinin temellendirilmesinde ideolojik bir amaç olmuştur. Bu yapıların kent ölçeğinde büyük boyutlu (anıtsal nitelikli) yapılması ise aidiyet ve kimlik kazandırma kavramları ile ilgilidir. Bir Anadolu yerleşimi olan ve kendine özgü bir mimariye sahip olan Ürgüp'te inşa edilen bu Rum yapılarının dönem üsluplarının yanında yöresel izler taşıdığını da söyleyebiliriz.

Ürgüp yerleşiminde mimarının yanında dini ve dilsel bağlılıkta ulusal aidiyetle ilişkilendirilmiştir. Özellikle Yunan dili ve kültürünün 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Türkçe konuşan Ürgüplü Ortodokslar bu dönemde büyük şehirlere göç etmiş özellikle İstanbul'da birçok farklı sektörde çalışmıştır. Hemşerilerine olan bağlılıkları nedeniyle, yeni gelenlere kucak açmışlar, böylece İstanbul'daki göçmen sayıları artmıştır. Dil avantajı, çalışkanlıkları ve kanaatkâr oluşları ise İstanbul'da tutunmalarını sağlamış ve bu gruplar Helenizm'den etkilenmişlerdir. Burada kurdukları örgüt ve derneklerle Ürgüp ile bağlarını koparmamışlardır. Gurbette edindikleri servetlerini doğdukları topraklara göndermişler, dernek ve loncalar yolu ile birçok yerleşimde olduğu gibi Ürgüp'te de eğitim ve kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlamışlardır. Bu şekilde işleyen bir düzen ile hem göçmenler hem de yerliler kimliklerini besleyip yaşatmaya devam etmişlerdir.

5.KAYNAKÇA

- Aktüre, S. (1978). 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Anastasopoulos, G. (1914). Ürgüp. Mikrasiatikon Imerologion "O Astir" (s. 110-119). Atina.
- Anonim. (1983). Yurt Ansiklopedisi, C:8. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Arel, A. (1982). Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar. İzmir: Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Augustinos, G. (1997). Küçük Asya Rumları. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Balta, E. (2007). Sinasos - Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası. İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- Balta, E. (2010). Prokopi. İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- Balta, E. (2015). Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Balta, E. (2018). Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Benlisoy, S. (2003). İstanbul'a Göçmüş Ürgüplü Ortodoksların Kurduğu Bir Cemiyet: Areti Maarifperveran Cemiyeti. Tarih ve Toplum, Sayı: 236.
- Bozkurt, G. (1989). Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1830-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Elmacı, O. (2008). Ürgüp Tarihi. Ankara: Ürün Yayınları.
- Güler, A. (2000). Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar. Ankara: Tamga Yayınları.
- Güney, E. (1988). Nevşehir İli (Kapadokya). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, M. (1994). Geçmişten Günümüze Ürgüp. Nevşehir: Özel Baskı.
- Konya Vilayet Salnamesi. (1285). Konya.
- Konya Vilayet Salnamesi. (1294). Konya.
- Konya Vilayet Salnamesi. (1304). Konya.
- Küçük, C. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Millet Sistemi' ve 'Tanzimat'. H. İncelik, & M. Seyitdanlıoğlu, Tanzimat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maden, F. (2011, Kasım 16-19). XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Nevşehir'de Rum Mektepleri . 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu , s. 103-128.
- Nevşehir'in 50. Yılı. (1973). Nevşehir: Nevşehir Valiliği.
- Ozil, A. (2016). Anadolu Rumları. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öger, A., & Özdem, O. (2013). Nevşehir Salnamesi 1914. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Pekak, S. (2004). Ürgüp Kiliseleri. EFD/JFL, 173-203.
- Petronotis, A. (2004). Hacıustalar / Akdağmadeni'nden Aridea'ya Bir Mübadele Öyküsü. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Stathis, P. (1999). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şenyurt, O. (2012). İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti. İstanbul: Doğu Kitapevi.

Tapia, A. A. (2016). Orthodox Christians and Muslims of Cappadocia: Intercommunal Relations in an Ottoman. Atatürk Institute for Modern Turkish History at Boğaziçi University, PhD Thesis.İstanbul.

Ubicini, J. H., & Pavet De Courteille, A. (2019). Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Ürgüp Belediyesi Arşivi. (2019, 09 26). Nevşehir, Ürgüp.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi durumun tespiti halinde NÖHÜSOSBİL Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları : Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ethics Statement : The author(s) declares ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, NÖHÜSOSBİL Journal does not have any responsibility, and all responsibility belongs to the author(s).

Author Contributions : The study was prepared by a single author.
